

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації
Мартинюка Віктора Анатолійовича на тему: «Природні об'єкти та природні
ресурси як об'єкти цивільних прав», поданої на здобуття ступеня доктора
філософії зі спеціальності 081 «Право»**

Обґрунтування вибору теми дослідження та її зв'язок із планами наукових робіт університету. Сьогодні в правовій системі України беззаперечним є факт, що відносини використання природних ресурсів, як і самі природні об'єкти та ресурси, перестали регулюватися виключно адміністративно-правовими засобами. Приватно-правове «забарвлення» природноресурсових відносин відображається в юридичних конструкціях спеціальних нормативно-правових актів (інститути прав на землю – р. III Земельного кодексу України; прав на ліси – р. II Лісового кодексу України; права приватної власності на об'єкти тваринного світу – ст. 7, 8 Закону України «Про тваринний світ»; оренди водних об'єктів – ст. 51 Водного кодексу України та ін.). Крім того, в приписах базового законодавчого акту приватного права – Цивільного кодексу України, неодноразово згадуються природні об'єкти та ресурси. Відповідно, в цій частині, відносини, об'єктами яких виступають природні об'єкти та природні ресурси, підпадають під дію механізму цивільного права.

Намагання законодавця поширити окремі елементи цивільно-правового режиму на природні об'єкти, запровадити особливі приватно-правові механізми регулювання природноресурсових відносин привело до «вкраплення» відповідних приписів в природноресурсові законодавчі акти, які не завжди пов'язані з концептуальними публічно-правовими засадами, покладеними в основу цих актів. Цивільний кодекс України також не містить чіткого підходу і розуміння місця природних об'єктів та природних ресурсів в механізмі цивільно-правового регулювання. Особлива цінність та життєзабезпечувальне значення природних об'єктів для суспільства і держави; багатогранна фізична та юридична природа відносин, пов'язаних з природними об'єктами; багаторічна практика вилучення природних об'єктів та природних ресурсів з цивільного обороту, встановлення на них режиму виключної державної власності визначають проблемність визнання майнових, цивільно-правових характеристик таких об'єктів. Заперечення таких характеристик не сприяє ефективному регулюванню відносин, пов'язаних з встановленням та здійсненням права власності та інших цивільних прав на природні об'єкти та їх ресурси; породжує створення штучних правових форм і конструкцій, відмінних від традиційних, перевірених практикою, цивільно-правових форм регулювання; приводить до суперечностей та колізій законодавчого регулювання. Разом з тим, в умовах розвинутої ринкової економіки досконале законодавче регулювання відносин присвоєння, володіння та користування природними об'єктами та природними ресурсами лежить в основі ефективності господарсько-виробничого їх використання.

Наведені аргументи засвідчують особливу актуальність та високу дискусійність дослідження питань, пов'язаних з визначенням місця природних об'єктів та природних ресурсів в системі об'єктів цивільних прав; розумінням і закріпленням

цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів; встановленням підстав виникнення, визнання та підтвердження різних видів речових прав на ці об'єкти.

Слід наголосити, що сьогодні науково-обґрунтована концепція цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів в правовій доктрині України відсутня. З позицій цивілістики найчастіше досліджувався цивільно-правовий режим тварин (дисертації О. А. Устименко, Г. Л. Крушельницької, Д. М. Луц.). Окремі аспекти приватно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів розробляються представниками науки екологічного, права: А. Г. Бобковою, І. І. Каракашем, Н. Р. Кобецькою, М. В. Красновою та іншими. Питання власності та обмежених речових прав на землю, підстав набуття і реалізації цих прав достатньо детально розроблені представники земельно-правової науки (А. М. Мірошніченко, В. В. Носік, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга, Т. Є Харитонова та інші). Однак ці дослідження проводились з позицій екологічного, земельного права та акцентують на специфічних особливостях дії приватно-правових механізмів у відповідних відносинах.

Водночас, науковою основою для дослідження цивільно-правової сутності природних об'єктів та природних ресурсів стали розробки представників науки цивільного права: В. А. Васильєвої, О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця, Р. А. Майданика, Є. О. Мічуріна, А. С. Сліпченка, С. О. Сліпченка, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Я. В. Оніки, Є. О. Харитонова, Г. Г. Харченка, Р. Б. Шишки та інших.

Тема дисертації затверджена вченою радою Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» 01.03.2017 року (протокол № 2) й уточнена вченою радою Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» 27.11.2018 року (протокол № 11). Дисертаційна робота виконана на кафедрі цивільного права навчально-наукового юридичного інституту в межах науково-дослідної роботи на тему «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації на основі всебічного аналізу загальнотеоретичних і спеціальних напрацювань правової науки України, законодавства України, судової практики вперше проведено комплексне дослідження природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав.

Рівень наукової новизни отриманих результатів конкретизується в таких положеннях, висновках і пропозиціях, які виносяться на захист:

вперше:

1) визначено специфіку природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, шляхом проєкції на них загальних ознак об'єктів цивільних прав, а саме: здатність задовольняти потреби учасників цивільних правовідносин та, водночас, їх підвищена значущість, цінність не лише для окремих приватних суб'єктів, а й всього суспільства; фізична і облікова визначеність і відособленість конкретних ділянок природних об'єктів та природних ресурсів – дискретність;

системність та нерозривний зв'язок між собою та, в першу чергу, із земельними ділянками, на яких вони розміщені; можливість закріплення їх правового режиму нормами цивільного права;

2) виведено авторське поняття «природні об'єкти та природні ресурси як об'єкти цивільних прав» як функціонально і просторово відмежовані, індивідуально визначені, відособлені, юридично ідентифіковані частини чи компоненти навколишнього природного середовища, здатні задовольняти потреби учасників правовідносин, щодо яких можуть виникати цивільні права і обов'язки;

3) конкретизовано поняття «цивільно-правовий режим природних об'єктів та природних ресурсів» як сукупність пов'язаних між собою засобів цивільно-правового регулювання, які забезпечують особливий порядок регулювання природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, встановлюють умови і порядок виникнення, здійснення та припинення прав на природні об'єкти та природні ресурси, їх захист, а також виведено його особливості: унікальність права власності на природні об'єкти та ресурси, зумовлена конституційною нормою про право власності Українського народу; більш ширший вплив публічного інтересу, що приводить до встановлення ряду обмежень цивільних прав на природні об'єкти та природні ресурси; особливий порядок виникнення цивільних прав на природні об'єкти та їх ресурси, поєднаний з реєстраційними, адміністративно-дозвільними, погоджувальними процедурами; обмеженість в цивільному обороті природних об'єктів;

4) запропоновано дефініцію поняття «оборотоздатність природних об'єктів та їх ресурсів» як врегульовану нормами цивільного права можливість переходу прав на індивідуально-визначені, відокремлені ділянки природних об'єктів та природних ресурсів від одного суб'єкта до іншого з урахуванням умов та обмежень, встановлених природноресурсовим законодавством; особливими умовами оборотоздатності природних об'єктів та природних ресурсів є: збереження цільового призначення природних об'єктів при переході прав на них; обмеження суб'єктного та об'єктного складу відносин цивільного обороту; особливий порядок укладення правочинів (конкурсний, аукціонний); особливості визначення ціни (вартості) та майнової оцінки;

5) представлено особливості інституту права власності на природні об'єкти та природні ресурси: конституційне закріплення особливого місця природних об'єктів та їх ресурсів в системі об'єктів права власності і встановлення щодо них режиму власності Українського народу; переважання публічних форм власності з обмеженою можливістю поширення права приватної власності; необхідність врахування об'єктивно існуючого взаємозв'язку природних об'єктів при встановленні права власності та наданні природних об'єктів у власність; обґрунтованість встановлення обмежень права приватної власності щодо суб'єктів, об'єктів, умов набуття та здійснення цього права;

удосконалено:

6) положення про розмежування правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів екологічного права (об'єктів правової охорони, що реалізується комплексом публічно-правових засобів) та об'єктів цивільного права

(особливої категорії речей, наділених споживчою цінністю, майновим змістом, як об'єктів речових і зобов'язальних правовідносин)

7) висновок про розмежування природних ресурсів як складових природного середовища (природних об'єктів) та природних ресурсів як продукції, сировини, плодів тощо, характеристик яких вони набувають з моменту вилучення з природного середовища; відповідно, всі операції, пов'язані з природними ресурсами, вилученими з навколишнього середовища (в тому числі, цивільно-правові угоди), не можна розглядати як цивільний оборот природних об'єктів та природних ресурсів;

8) розуміння співвідношення та сфери використання суміжних категорій – «ринок природних ресурсів», «ринок землі» (як відображення економічних характеристик структури, законів, принципів побудови відносин переходу природних ресурсів); «обіг землі», «обіг земельних ділянок», «обіг природних ресурсів» (як перехід прав на природні об'єкти та їх ресурси, що включає не лише традиційні для цивільного обороту способи, а й адміністративні механізми передачі природних об'єктів та їх ресурсів у власність чи користування); «цивільний оборот природних об'єктів та їх ресурсів» (як перехід їх у межах цивільно-правових відносин та на підставі цивільно-правових механізмів);

9) механізм законодавчого закріплення цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів, шляхом формулювання пропозицій змін та доповнень глави 27, ст.ст. 178, 333 Цивільного кодексу України, основою яких має бути базове положення ст. 180: «Земельні ділянки, лісові ділянки, ділянки надр, замкнені природні водойми та природні ресурси, що вони включають, а також тварини є особливими об'єктами цивільних прав. До них застосовуються положення цього Кодексу, що встановлюють правовий режим речей, з урахуванням особливостей та обмежень, встановлених законодавством».

набули подальшого розвитку:

10) висновки по те, що об'єктами цивільного права можуть бути лише відособлені природні об'єкти, обмежені і чітко визначені в просторі – земельні ділянки, водні об'єкти (озера, ставки), лісові ділянки, об'єкти тваринного світу, водні біоресурси;

11) обґрунтування віднесення земельних ділянок до нерухомих речей (нерухомості) з урахуванням особливих їх характеристик як об'єктів природи та спеціального правового режиму, визначеного нормами цивільного і земельного права;

12) висновки про те, що природні об'єкти, розташовані на земельній ділянці, не можна вважати окремими нерухомими речами, їх роздільний цивільний оборот неможливий, зважаючи на об'єктивно існуючий природний зв'язок між ними та недопустимість їх самотійного юридичного оформлення (реєстрації);

13) заперечення доцільності запровадження публічних природноресурсових сервітутів, які не відповідають сутності сервітуту в цивільному праві.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, науково обґрунтовані та достовірні. Це обумовлено застосуванням сукупності методів наукового пізнання, серед яких загально-філософські, загальнонаукові та спеціально наукові методи дослідження, зокрема, діалектичний, аналізу та синтезу,

формально-логічний, системно-структурний, прогностичний, конкретно історичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний.

Методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження становить діалектичний метод пізнання явищ і процесів, застосування якого дало змогу дослідити суспільні відносини щодо залучення природних об'єктів в цивільний оборот в їх єдності та взаємозв'язку з іншими об'єктами цивільних прав, проаналізувати динаміку розвитку законодавства у цій сфері (*підрозділи 2.1., 2.2.*). За допомогою формально-логічного методу дослідження проаналізовано норми чинного законодавства, які є правовою основою цивільної оборотоздатності природних об'єктів; встановлення щодо них тих чи інших речових прав; сформовано понятійно-категоріальний апарат дослідження (*підрозділи 1.1., 1.2.*). Системно-структурний метод використовувався для визначення місця природних об'єктів та природних ресурсів в системі об'єктів цивільних прав (*підрозділи 2.1., 2.2.*). Застосування методу аналізу сприяло дослідженню класифікації природних об'єктів та природних ресурсів у загальній класифікації речей; особливостей прояву речових прав на чужі земельні ділянки та інші природні об'єкти (*підрозділи 2.1., 2.2.*). Метод синтезу дав змогу виокремити особливості природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав; ознаки їх цивільно-правового режиму; особливості речових прав (*підрозділи 3.1., 3.2.*). Для визначення етапів становлення та розвитку цивільно-правового регулювання природних об'єктів використано конкретно-історичний метод пізнання (*підрозділи 1.1., 1.2.*). Порівняльно-правовий метод використано для порівняльного аналізу еколого-правового та цивільно-правового режиму природних об'єктів (*підрозділи 2.1., 2.2.*). При підготовці конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України застосовано метод моделювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень і вирішення проблем, пов'язаних із поширенням на природні об'єкти та природні ресурси цивільно-правового режиму; у правотворчій діяльності – з метою вдосконалення норм чинного законодавства України, що регулює правовий режим об'єктів цивільних прав; у правозастосовній діяльності – при вирішенні спорів, які виникають у сфері привласнення та цивільного обороту природних об'єктів та природних ресурсів; у навчальному процесі – для викладання навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Речове право», а також з метою підготовки відповідної навчальної та навчально-методичної літератури.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Основні наукові результати дисертації були оприлюднені на: міжнародній науково-практичній конференції «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 9 листопада 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 19-20 липня 2019 р.); науково-практичній конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова

«Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав» (м. Харків, 19 грудня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 3-4 травня 2019 р.).

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях здобувача. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 8 наукових публікаціях, з яких: 4 наукових статей у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, в тому числі, 1 опублікована в науковому періодичному фаховому виданні іншої держави, яка входять до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, та тезах 4 доповідей на науково-практичних конференціях.

Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. Викладені в дисертації наукові результати отримано здобувачем особисто. Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мартинюк В. А. Характеристика цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове видання. 2018. №. 5. С. 130–133. URL: http://www.pap.in.ua/5_2018/34.pdf (дата звернення: 25.03.2019).

2. Мартинюк В. А. Особливості природних об'єктів і природних ресурсів як об'єктів цивільних прав. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7. Ч. 1. С. 249–255.

3. Мартинюк В. А. Право власності Українського народу і право державної власності на природні об'єкти та їх ресурси. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових статей. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2019. Випуск 49. С.164-174.

4. Мартинюк В. Природні об'єкти як об'єкти нерухомості. *Evropský politický a právní diskurz (European Political and Law Discourse)*. 2019. Vol. 6. Issue 5. С. 76–83.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Мартинюк В. А. Особливості поширення цивільно-правового режиму на природні об'єкти та природні ресурси. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (м. Харків, 19 грудня 2018 р.). Харків, 2018. С. 277–281.

6. Мартинюк В. А. Природні об'єкти як об'єкти цивільних прав. *Одеські юридичні читання*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса,

9 листопада 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 38–41.

7. Мартинюк В. А. Окремі питання співвідношення цивільно-правового та земельно-правового регулювання земельних сервітутів. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Івано-Франківськ, 3-4 травня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 104–107.

8. Мартинюк В. А. Земельні ділянки та природні об'єкти, на них розташовані, як об'єкти нерухомості. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 19-20 липня 2019 р.). Харків, 2019. С. 70–73.

Загальний висновок:

Дисертаційна робота Мартинюка В.А. «Природні об'єкти та природні ресурси як об'єкти цивільних прав» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах та наукових установах), затвердженого постановою КМУ від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

Дисертація Мартинюка Віктора Анатолійовича на тему «Природні об'єкти та природні ресурси як об'єкти цивільних прав» рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Рецензенти:

професор кафедри цивільного права
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
доктор юридичних наук, професор

А.В. Коструба

завідувач кафедри цивільного права
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
кандидат юридичних наук, доцент

Р.М. Гейнц

